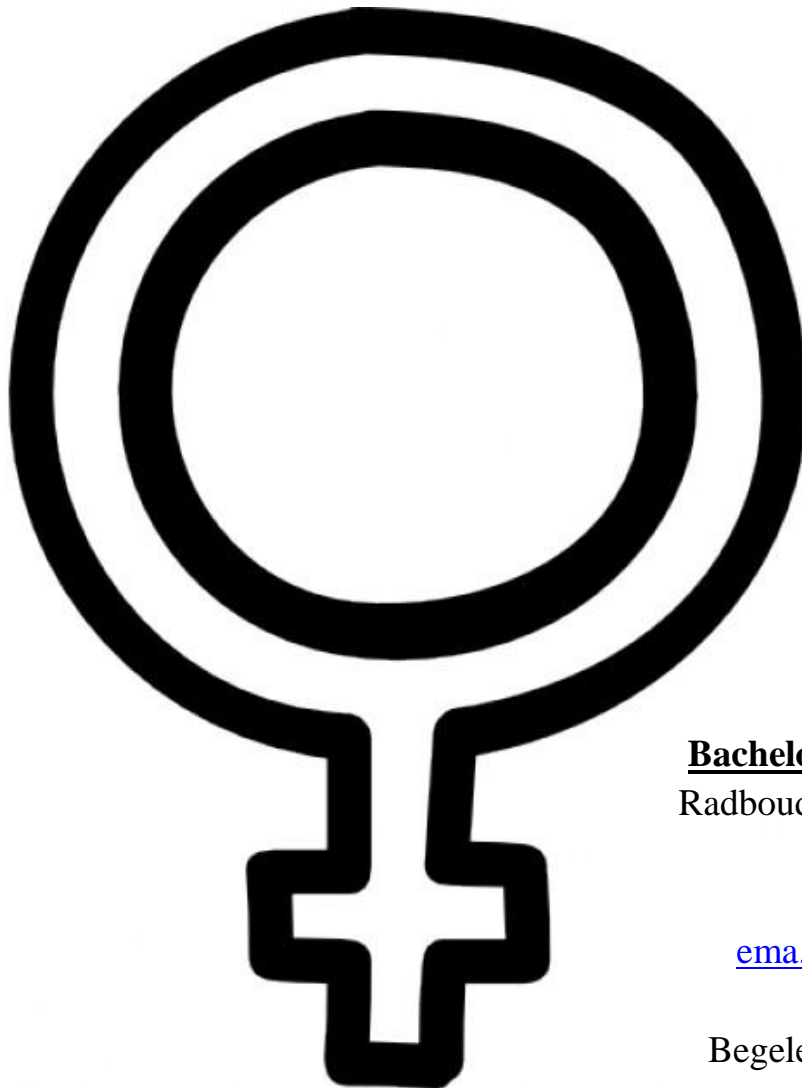

Goed voorbeeld doet goed volgen?

*Een onderzoek naar de identificatiefiguren van vijf vrouwen ten tijde van de Tweede
Feministische Golf*

Bachelorscriptie geschiedenis

Radboud Universiteit Nijmegen

E.M.A. Vervoort

S4382498

ema.vervoort@student.ru.nl

18 juli 2016

Begeleider: Dr. M.E.B. Derks

Aantal woorden: 8947

Nil volentibus arduum

Inhoudsopgave

Inleiding.....	6
Bestaande literatuur.....	7
Methode.....	10
1. Historische context	12
2. Vrouwen met een visie	14
2.1 Joke Smit	14
2.1.1 Literatuur en existentialisme	14
2.1.2 Conclusie.....	17
2.2 Hedy d'Ancona.....	17
2.2.1 Familie	18
2.2.2 Conclusie.....	19
3. Katholieke voorvechtsters	20
3.1 De grote vrouw	20
3.1.1 Een sterke moeder.....	21
3.1.2 Heilige voorbeelden	22
3.1.3 Conclusie.....	23
3.2 Catharina Halkes.....	23
3.2.1 Louis Rogier.....	24
3.2.2 Catharina van Siena.....	25
3.2.3 Conclusie.....	26
4. Neelie Kroes, een machtig politica.....	27
4.1 <i>Steely Neelie</i>	27
4.2 Conclusie.....	28
Conclusie	30
Bibliografie.....	32

Inleiding

“Mannen leiden relaxter bestaan dan vrouwen”¹, zie ik op 8 maart 2016 in koeienletters op de voorpagina van de *Volkskrant* staan. En dat op internationale vrouwendag. Ik schrik van het artikel, want ik identificeer me helemaal niet met vrouwen die stressen en alle balletjes omhoog willen houden. Ik ben opgevoed door een alleenstaande moeder en ik ben er van overtuigd dat dit me sterker heeft gemaakt. Mijn moeder vertelt me nog wekelijks dat ik moet zorgen dat ik onafhankelijk kan zijn. Ze heeft me op het hart gedrukt dat ik gezegend ben met een goed stel hersens en deze in moet zetten. Ze is een sterke vrouw die zonder man en zonder al te veel stress alle balletjes omhoog weet te houden. Ze heeft een eigen huis gekocht, heeft een goede baan en is gelukkig. Mensen in mijn omgeving hebben bewondering voor haar. “Goh, wat knap dat je moeder het in haar eentje zo goed voor elkaar heeft”, krijg ik regelmatig te horen. Voor mij is het vanzelfsprekend, ik ben zo opgevoed. Voor andere vrouwen dient mijn moeder als voorbeeld van een succesvolle alleenstaande vrouw, een soort vrouw die zij misschien ook wel willen zijn.

Voorbeeldvrouwen blijken ook een rol te spelen binnen vrouwenbewegingen. Zo stelde feminist Anja Meulenbelt dat ze een aantal vrouwen als voorbeeld had. In haar beroemde boek *De schaamte voorbij*, dat als icoon van de Tweede Feministische Golf werd gezien, schreef ze het volgende: “Ik heb de andere vrouwen die schreven zonder schaamte nodig gehad om te worden wat ik ben. Doris Lessing met haar *Golden Notebook*, Jill Johnston, Ingrid Bengis, Rita Mae Brown, Kate Millett met *Flying* en Verena Stefan met *Häutungen*. Vrouwen die over hun tegenstrijdigheden durfden te schrijven. Die duidelijk maakten dat ik niet alleen ben. Liever een publieke vrouw dan een vals model. [...] We hebben allemaal sterke vrouwen nodig om ons mee te identificeren, sterk genoeg om zich niet te laten intimideren, sterk genoeg om in het openbaar te zeggen wat gezegd moet worden zonder zich af te laten schrikken door het feit dat veel mensen ze dan niet meer aardig vinden.”²

Anja Meulenbelt groeide later uit tot een van de bekendste feministen uit de Tweede Feministische Golf, ze werd een inspiratiebron voor vrouwen. Om dit te worden, liet Meulenbelt zich inspireren door sterke vrouwen, zoals diverse alleenstaande vrouwen werden geïnspireerd door mijn moeder.

¹ Marjon Bolwijn, ‘Planbureau: mannen leiden relaxter bestaan dan vrouwen’, *Volkskrant* (08-03-2016) <<http://www.volkskrant.nl/binnenland/planbureau-mannen-leiden-relaxter-bestaan-dan-vrouwen~a4258755/>> [geraadpleegd 05-06-2016].

² Anja Meulenbelt, *De schaamte voorbij* (Amsterdam, 1977), 20.

Bestaande literatuur

Tijdens de Tweede Feministische Golf werd de identiteit van de vrouw ter discussie gesteld. Dat deze golf begon met de publicatie van het artikel ‘Het onbehagen bij de vrouw’ (1967) door Joke Smit, heerst in Nederland als algemeen beeld.³ Hier gaan vrijwel alle experts op dit gebied tegenin. Hoogleraar journalistiekwetenschap Irene Costera Meijer (1956) markeert bijvoorbeeld het identiteitsprobleem van vrouwen als het begin van de Tweede Feministische Golf. Ze signaleert dat sociaal psycholoog en feminist Betty Friedan in 1963 al stelde dat de kern van het probleem van de vrouw werd gevormd door haar identiteit. In *The feminine mystique* beschreef zij dit identiteitsprobleem als een ‘belemmering of vermijden van geestelijke groei’. Vier jaar later kwam Joke Smit met haar artikel, de identiteit van de vrouw werd volgens haar bepaald door mannen. Als een vrouw ongetrouwd was, werd er aan haar vrouwelijkheid getwijfeld. Vrouwen bestonden niet als ‘vrouw’, maar werden relationeel gedefinieerd als oude vrijster, weduwe, huisvrouw, moeder of echtgenote. De spanning die vrouwen hierdoor gingen voelen, leidde uiteindelijk tot een eis richting verandering.⁴ Friedan en Smit waren degene die dit probleem opmerkte en openbaar maakten, waardoor het lijkt dat zij het startschot gaven voor de golfbeweging.

Ook historici – vrijwel zonder uitzondering vrouw – hebben zich met deze thematiek beziggehouden. Historica Irma Bogers bevindt zich nog bijna ten tijde van de Tweede Feministische Golf als ze in 1983 haar doctoraalscriptie over Dolle Mina afrondt. Deze groep is misschien wel hét gezicht van de Tweede Feministische Golf. In *Mannen opzij, vrouwen vooruit?* poogt Bogers een zo getrouw mogelijke weergave van Dolle Mina’s vele gezichten te geven. Hiermee wil zij afrekenen met een aantal mythes rondom de beeldvorming en de identiteit van Dolle Mina. Of ze zelf voorbeeldvrouwen hadden om hun identiteit te creëren, wordt echter nergens in het werk beschreven.⁵

Irene Costera Meijer tracht in 1996 een andere geschiedenis te schrijven over het feminisme met haar proefschrift *Het persoonlijke wordt politiek: Feministische bewustwording in Nederland, 1965-1980*. De motor achter het internationaal opkomende feminisme is volgens Costera Meijer niet de publicatie van ‘Het onbehagen bij de vrouw’, het zijn de persoonlijke problemen die vrouwen hadden met zichzelf en hun vrouw-zijn. De centrale kwestie in haar studie vormt dan ook de vraag hoe ‘identiteit’ of ‘vrouwelijke subjectiviteit’ als probleem en

³ Vilan de Loo, *De vrouw beslist: De tweede feministische golf in Nederland* (Wormer, 2005), 48.

⁴ Irene Costera Meijer, *Het persoonlijke wordt politiek: Feministische bewustwording in Nederland 1965-1980* (Amsterdam, 1996), 1-9.

⁵ Irma Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?: De geschiedenis van Dolle Mina* (Nijmegen, 1983), 28-39.

als project in de vrouwenbeweging gestalte kreeg.⁶ De vraag of de vrouwenbeweging hier identificatiefiguren voor gebruikte, stelt ze hierbij echter niet.

Een iets minder genuanceerde gedachte komt van historica en journaliste Vilan de Loo. In haar werk *De vrouw beslist: De tweede feministische golf in Nederland* (2005) haalt ze nergens een identiteitsprobleem aan, maar stelt ze dat er in de jaren zestig langzaam nieuwe gedachten de huiskamers inslopen. Dit werd uitgedragen door vertrouwde tijdschriften als *Libelle* en *Margriet*, en bekende namen. De vrouw bleef echter bestempeld worden als een apart soort mens, ze bleef een huisvrouw. Dat het artikel van Joke Smit belangrijk was beaamt De Loo, maar “Het ging evenzeer om een veelheid van initiatieven, geïnspireerd door elkaar, reagerend op elkaar, werkzaam zonder of met elkaar. Een periode waarin alles bruiste en stroomde, een golf.”⁷ Een golf die reageerde op de heersende identificatiefiguur: de huisvrouw.

Iemand moest de heersende identiteit van de vrouw als huisvrouw uitvegen en dus richtte Joke Smit op 26 oktober 1968 samen met Hedy d’Ancona de ‘Man Vrouw Maatschappij’ (MVM) op. Historica Anneke Ribberink is een expert op het gebied van de MVM. In 1998 wordt haar proefschrift *Leidsvrouwen en zaakwaarneemsters. Een geschiedenis van de aktiegroep Man vrouw maatschappij (MVM)* gepubliceerd. Hierin doorbreekt Ribberink de mythe dat MVM een eliteclubje vrouwen vormde dat het zonde vond om met een academische graad in de keuken te blijven staan. Dit was namelijk de stempel die Dolle Mina op haar drukte: een mantelpakkenclub uit de middenklasse, die de strijd voor emancipatie van man en vrouw alleen voerde ten bate van de eigen klasse.⁸ Ribberink schreef tevens een artikel over MVM voor de bundel *Alles kon anders: protestrepertoires in Nederland, 1965-2005* (2006). Interessant is dat Ribberink kijkt naar waar MVM de inspiratie vandaan haalde en daarbij uitkomt bij het verleden. De actierepertoires van MVM waren niet geheel nieuw voor vrouwen, ook tijdens de Eerste Feministische Golf kon men ze ervaren. De feministische beweging blonk niet uit in overmatig historisch bewustzijn, maar het erfgoed van de bestaande vrouwenorganisaties speelde wel degelijk een rol.⁹

Toch zijn de protestrepertoires van de Tweede Golf een stuk anders dan die van generaties eerder, aldus Hoogleraar moderne politieke geschiedenis Mieke Aerts in dezelfde bundel. In “‘Laten zien hoe onmisbaar we zijn’” merkt zij op dat er in onderzoek naar hoe actievoersters

⁶ Costera Meijer, *Het persoonlijke wordt politiek*, 1-9.

⁷ De Loo, *De vrouw beslist*, 48.

⁸ Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, 140-141.

⁹ Ribberink, ‘Man Vrouw Maatschappij in actie’, in Marian van der Klein en Saskia Wieringa (red.), *Alles kon anders: protestrepertoires in Nederland, 1965-2005* (Amsterdam, 2006), p. 71-86 alhier 78.

gebruik maken van de ervaring van andere actievoersters, nogal mechanisch wordt omgegaan.¹⁰ Er bestaan volgens haar heus gestandaardiseerde actievormen die gemakkelijk kunnen worden overgenomen, maar meestal is dit proces ingewikkelder: protestrepertoires verbreiden zich schoksgewijs en verbrokkeld, terwijl ze grondig van karakter veranderen. Volgens haar pleiten historici en sociale wetenschappers er dan ook steeds vaker voor om een protestrepertoire niet voor te stellen als iets waarbij ‘het stokje wordt doorgegeven’. Acties krijgen volgens Aerts niet alleen iets van anderen gedaan of gelaten, ze zetten de activist zelf ook op de kaart. Men poogt namelijk iets te symboliseren.¹¹

Eén ding wordt duidelijk uit de bestaande literatuur: het ontstaan van de Tweede Feministische Golf is een ingewikkeld proces zonder duidelijk aanwijsbaar begin. Er begon iets te borrelen omdat de dominante identiteit van vrouwen door hen niet meer werd geaccepteerd. Joke Smit merkte dit probleem op en sprak het als eerste in Nederland publiekelijk uit in ‘Het onbehagen bij de vrouw’, wat de aftrap was voor meer actie. Ze was in Nederland misschien de belangrijkste feminist, maar niet alleen haar werk en haar visie zijn belangrijk geweest voor de golfbeweging. Ten tijde van de Tweede Feministische Golf waren ook diverse andere feministen bezig met het problematiseren van vrouwenlevens en het creëren van een nieuwe identiteit.

De identiteit en de beeldvorming rondom feministen uit de Tweede Golf is een veelbesproken onderwerp, maar de vraag of ‘de sterke vrouwen van toen’ zelf ook identificatiefiguren nodig hadden, is in de literatuur weinig besproken. Het belang van voorbeeldvrouwen werd in 1984 al besproken door Grietjes Dresen en Annelies van Heyst in de inleiding van hun bundel *Een sterke vrouw...?* Beide vrouwen zijn theologe en daarom vooral geïnteresseerd in de iconen die voor vrouwen een religieuze betekenis kregen, maar ze signaleren het belang van voorbeeldvrouwen ook in de feministische beweging. Zij merken op dat vooral historische vrouwen zoals Wilhelmina Drucker, Aletta Jacobs en Emma Goldman in de Tweede Feministische Golf als identificatiefiguur dienden, maar ook steeds meer mythische vrouwenfiguren doken op ter identificatie. “De betekenis die deze ‘sterke vrouwen’ voor de vrouwenbeweging hadden, is duidelijk: zij vormden de verbeelding van wat wij als vrouw

¹⁰ Mieke Aerts, “‘Laten zien hoe onmisbaar we zijn’”: De Vrouwenstaking van 1981’ in: Marian van der Klein en Saskia Wieringa (red.), *Alles kon anders: protestrepertoires in Nederland, 1965-2005* (Amsterdam, 2006), 19-38, alhier 19.

¹¹ *Ibidem*, 19-22.

wilden worden: sterk, opstandig en vrij.”¹² Of grote feministen identificatiefiguren hadden en op wat voor manieren dit tot uiting kwam, laten zij echter buiten beschouwing.

Aerts stelt daarentegen dat we protestrepertoires niet moeten voorstellen als iets waarbij ‘het stokje wordt doorgegeven’. We mogen echter niet vergeten dat het verleden weldegelijk meespeelt. Dat het verleden verbrokken raakt, wil niet zeggen dat het vergeten raakt. Om meer verheldering te krijgen in het gebruik van het verleden om nieuwe identiteit te creëren door feministen, is gekozen voor de volgende hoofdvraag: wie of wat inspireerde feministen tijdens de Tweede Feministische Golf in Nederland en op wat voor manieren gebeurde dit? Hierbij zal onderzocht worden of er sprake was van toe-eigening van figuren of objecten die als iconen gingen dienen.

Methoden

In dit onderzoek wordt gekeken naar de biografieën van vijf verschillende vrouwen die ten tijde van de Tweede Feministische Golf van zich deden spreken en de situatie van vrouwen publiekelijk ter discussie stelden. Omdat die golf een verzamelnaam was voor heel uiteenlopende vrouwen kies ik voor biografieën van vrouwen uit verschillende hoeken. Ten eerste uiteraard Joke Smit, het gezicht van de Tweede Feministische Golf in Nederland, en haar rechterhand Hedy d’Ancona. Daarnaast Marga Klompé, de eerste vrouwelijke minister van Nederland, die een belangrijke vrouw binnen het politieke en katholieke domein was. Catharina Halkes wordt vervolgens belicht als feministisch theologe en prominent lid van de katholieke vrouwenbeweging. Tenslotte Neelie Kroes, die recentelijk nog eurocommissaris was en als voorbeeld dient voor menig politici.

Er is gekozen om te werken met biografieën omdat deze een zo volledig mogelijk beeld van een persoon trachten te geven. Tevens geeft het inzicht in het karakter en de persoonlijkheid. In de biografieën hoop ik subjecten, ideeën of objecten uit het verleden te vinden die de vrouwen zich hebben toegeëigend.

Maar wat is toe-eigening? Willem Frijhoff, emeritus hoogleraar geschiedenis aan de VU, is expert op het gebied van dit begrip. “Toeëigening is het proces van zingeving waarmee groepen of individuele personen de betekenisdragers die door anderen worden aangereikt, opgelegd of voorgeschreven, met een eigen betekenis invullen en zo voor zichzelf acceptabel, leefbaar, draaglijk of menswaardig maken.[...] Bepalend is datgene wat als eigen wordt *ervaren*.”¹³ Het

¹² Grietje Dresen en Annelies van Heyst (red.), *‘Een sterke vrouw...?’: Over het zoeken naar religieuze identificatiefiguren* (Amersfoort, 1984), 7.

¹³ Willem Frijhoff, ‘Toeëigening: van bezitsdrang naar betekenisgeving’, *Trajecta: Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden* 6:2 (1992), 99-118, 108.

gaat hier om toe-eigening in de culturele zin: het gebruiken van teksten, mensen of ideeën voor een bijzonder doel, dus over een specifieke betekenisgeving van de gebruikscontext. Toe-eigening is in die zin een actieve op- of overname van de aangeboden cultuurgoederen.¹⁴

Bij het toe-eigeningsproces gebruikt een subject vaak een stel ‘hulpmiddelen’ dat speciaal voor de gelegenheid door hem- of haarzelf wordt samengesteld. In dit werkstuk wordt gekeken naar welke hulpmiddelen de verschillende vrouwen gebruikten en wat hun doel hiervan was. Mijn hypothese is dat de feministische vrouwen die worden besproken in dit werkstuk, zich lieten inspireren door sterke vrouwen uit het verleden en zich beelden van hen toe-eigenden. Dat zou bijvoorbeeld kunnen gaan over sterke vrouwen uit de Eerste Feministische Golf, om zo kritiek te leveren op het dominante beeld van de vrouw als huisvrouw. Door terug te grijpen op vrouwen uit vroegere bewegingen krijgt het standpunt, zoveel jaar later, dan extra legitimiteit. Welke identificatiefiguren, -objecten en ideeën hadden de in dit werkstuk besproken vrouwen? Welke redenen werden daarvoor in hun biografieën gegeven? En hoe bespraken de auteurs van deze biografieën deze identificatie?

¹⁴ Frijhoff, ‘Toeëigening: van bezitsdrang naar betekenisgeving’, 100.

1. Historische context

De Tweede Feministische Golf heeft geen duidelijk aanwijsbaar begin, maar haar wortels liggen in de cultuur en de tegencultuur van de jaren zestig. In deze periode werden er namelijk diverse voorwaarden geschapen die ervoor zorgden dat de vrouwenbewegingen op konden staan.

Er veranderde geen enkel land in West-Europa gedurende de jaren zestig meer dan Nederland. Tot eind jaren vijftig leek Nederland een raar en ‘ouderwets’ landje, dat trouw bleef aan oude tradities en gewoonten. Nederland industrialiseerde laat, een grote toename van de industriële productie bleef uit tot na de Tweede Wereldoorlog.¹⁵ Er moest een industrie worden opgebouwd die kon concurreren met het buitenland. Hierdoor was er meer vraag naar zowel wetenschappelijke gekwalificeerde arbeidskrachten als resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Academics en studenten werden van groter belang en dus veranderde hun positie.¹⁶

Nederland liet aan het einde van de jaren vijftig een uiterst wankele balans tussen traditie en moderniteit zien. Die balans werd verstoord door een dynamische kracht welke zich rond 1960 voelbaar werd. Er bestond een spanning tussen twee generaties die allebei waren gevormd in zeer verschillende omstandigheden. De vooroorlogse – en de naoorlogse generatie. Zij gingen beide anders om met de maatschappelijke veranderingen. De jongere generatie ging op zoek naar een eigen cultuur. De oudere generatie begon te zagen aan het politiek-maatschappelijk beleid: de verzuiling.¹⁷

Het was de aanpassingsgezindheid die Nederland in de jaren zestig anders maakte, conservatieve en oligarchische elites waren bereid zich aan te passen aan aanzienlijke sociale en culturele veranderingen. Er was vanuit de autoriteiten weinig wil en inzicht om weerstand te bieden tegen dezelfde ontwikkelingen waartegen collegae uit andere landen zich wel verzetten.¹⁸

Het sociale verzekeringsstelsel werd vanaf 1957 uitgebreid. De overheid zou de Nederlander van wieg tot graf gaan verzorgen. Door secularisering en ontzuiling kreeg de overheid meer taken die voorheen door de kerken vervuld werden. Tevens werd de voorheen door kerken gecreëerde ideologische consensus door nieuwe media als televisie en radio overgenomen.¹⁹

¹⁵ James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw* (Amsterdam, 1995), 10-13.

¹⁶ Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, 7.

¹⁷ Hans Righart, *De eindeloze jaren 60: geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam/Antwerpen, 1995), 265-266.

¹⁸ Kennedy, *Nieuw Babylon*, 21.

¹⁹ Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, 16.

Nederland werd een broeinest voor protestbewegingen omdat de politieke cultuur zich niet richtte op het uitsluiten, maar op het inlijven van minderheidsbewegingen. Daarnaast was Nederland, in tegenstelling tot andere Westerse landen, geen land met een duidelijk aanwijsbare sociale, politieke of economische crisis. Nederland had geen onaangenaam verleden zoals een Vietnamoorlog of een Naziverleden. De tegencultuur kon makkelijker bestaan omdat het gewoonweg minder bedreigend was. Tenslotte was het voor de Nederlandse samenleving zeer duidelijk dat de tegencultuur gelijk had. De tegencultuur maakte gebruik van de zelfkritiek van de dominante cultuur en bouwde daarop voort. De jonge opstandelingen waren radicale incarnaties van de burgerlijke zelfkritiek.²⁰

De provo's waren een succesvolle groep binnen deze tegencultuur. Zij belichaamden het streven naar vrijheid. Het leven was voor hen meer dan werken en de moraal hield voor hen meer in dan de wet. Het speelse anarchisme van de provo's was een voorafschaduwning van de protesten die daarna opkwamen.²¹ De tactieken van provo, hun ludieke acties, de humor en hun kritische propaganda waren inspiratie voor de politieke activiteiten van Nederlandse studentengroeperingen en vrouwenbewegingen zoals Dolle Mina.²² Volgens Irma Bogers heeft vooral de provobeweging dan ook gezorgd voor de opkomst van de vrouwenbewegingen. Provo was namelijk, evenals de vrouwenbeweging, kritisch ten aanzien van het gevestigde cultuurpatroon, het zette zich af tegen autoriteiten en bepleitte een mentaliteitsverandering.²³

Een generatieconflict, een protestgeneratie en een aanpassingsgezind land: zonder de tegencultuur van de jaren zestig had de vrouwenbeweging eind jaren zestig geen groeibodem. De vrouwenbeweging was een van de laatste uitlopers van een periode waarin allerlei protest- en emancipatiebewegingen ontstonden. Het is echter belangrijk om te vermelden dat de transformatie die Nederland doormaakte in de jaren zestig niet voor iedereen even ingrijpend was. Bij de meeste Nederlanders hebben de gebeurtenissen van dit tijdperk geen persoonlijke crisis veroorzaakt.²⁴

²⁰ Kennedy, *Nieuw Babylon*, 121-122.

²¹ Ibidem, 136.

²² Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, 24.

²³ Ibidem, 39.

²⁴ Kennedy, *Nieuw Babylon*, 13.

2. Vrouwen met een visie

In 1968 zagen Joke Smit en Hedy d'Ancona elkaar fysiek voor het eerst en ondernamen ze hun eerste gezamenlijke activiteit. Samen met Inez van Eijk, een vriendin van D'Ancona, stuurden ze een stencil rond onder de naam 'Actiegroep Vrouwen 2000', waaruit in oktober 1968 de Man Vrouw Maatschappij werd geboren.²⁵ Deze vrouwen vormden het gezicht van de Tweede Feministische Golf. Wie waren zij? En waaraan namen zij een voorbeeld?

2.1 Joke Smit

Voor velen was Joke Smit (1933-1981) de Messias van het feminisme. Ook heden ten dage wordt ze niet vergeten: er zijn achtendertig steden en dorpen die een Joke Smitstraat, -laan, of -plein hebben, tweejaarlijks wordt een Joke Smitprijs uitgereikt en in Leiden is er een onderzoeksinstituut naar haar vernoemd.²⁶ Joke Smit is overduidelijk de grootste naam van de Tweede Feministische Golf. Verschillende generaties vrouwen voelden en voelen zich door haar geïnspireerd, maar waardoor werd Smit zelf geïnspireerd?

Journalist Marja Vuijsje (1955) schreef haar biografie. Ze benadrukt in de inleiding dat het haar eigen visie op Joke Smit is. De rode lijn die zij ontdekte in het leven van Smit was de contradictie tussen haar radicale feministische ideeën en de tamelijk gematigde, praktische oplossingen die ze aandroeg. Het was een contradictie die Vuijsje ook aantrof in haar persoonlijke leven.²⁷ Vuijsje heeft zoveel mogelijk gedaan om Smit daadwerkelijk te leren begrijpen. Ze las onder andere veel van de literaire werken waarmee Smit zich door het leven had geloodst.²⁸

2.1.1 Literatuur en existentialisme

In de biografie wordt direct duidelijk dat literatuur het leven van Joke Smit beïnvloedde. Op jonge leeftijd ontdekte ze een manier om zich aan haar omgeving te onttrekken: lezen. Ze las al voordat ze naar de lagere school ging.²⁹ In haar pubertijd besprak Smit het werk van diverse feministische schrijvers met haar oma Koenderink, waaronder *De opstandigen* van Jo van Ammers-Küller. Van Ammers-Küller beschrijft hierin hoe de Eerste Feministische Golf verwaterde nadat het vrouwenkiesrecht was binnengehaald. Smit was erg gecharmeerd van de protagonist Marie Elizabeth Sylvain. Zij groeide op in Parijs als nichtje van een

²⁵ Marja Vuijsje, *Joke Smit: Biografie van een feministe* (Amsterdam/Antwerpen, 2008), 218-220.

²⁶ Ibidem, 430.

²⁷ Ibidem, 13.

²⁸ Ibidem, 17.

²⁹ Ibidem, 37.

strengchristelijke Leidse fabrikant. Met een hoofd vol onconventionele ideeën en een koffer vol boeken trok ze in bij haar familie in Nederland. Uiteindelijk werd ze een belangrijk feminist die de vrouwen van haar familie aanstak met haar onafhankelijke geest. Dit boek stond bij Smits oma in de kast. Oma Koenderink had zich nooit aangesloten bij de feministische beweging, maar ze was er wel van gecharmeerd. Vuijsje stelt niet letterlijk dat Smit zich de ideeën van Marie Elizabeth Sylvain toegeëigende, maar toch blijkt het uit de biografie: Vuijsje beschrijft hoe Smit opgroeide in een strengchristelijk gezin waar ze zich aan ontworstelde. In haar hoofd ontwikkelde zij ook grensverleggende ideeën. Ze schreef later ‘Het onbehagen bij de vrouw’, richtte het MVM op en werd uiteindelijk ook een belangrijk feminist die vrouwen in Nederland aanstak met haar onafhankelijke geest.

Rond haar zestiende verklaarde Smit God dood en begon ze zich te ontworstelen aan het geloof van haar familie. Geloven in God vond ze laf omdat je achter Hem weg kan kruipen wanneer je geen redding meer ziet.³⁰ Ze ging op zoek naar de zin van het leven en stortte zich daarvoor op de Franse literatuur. Albert Camus, Jean-Paul Sartre en Simone de Beauvoir zijn drie namen die telkens terugkomen in de tekst van Vuijsje. Deze auteurs hadden iets gemeen: ze hingen het existentialisme aan.³¹ Ook *Toekomst der religie* van de Nederlandse auteur Simon Vestdijk hielp haar met het leggen van een nieuw levensbeschouwelijk fundament. Ze had ontzag voor Vestdijks kritiek op het christendom en zijn psychologische ontleding van de gelovige mens.³² Smit zocht volgens Vuijsje naar schrijvers die van God los waren en iets te melden hadden over het menselijk bestaan.³³ Om zich verder te verdiepen in deze Franse schrijvers, ging Smit na het behalen van haar gymnasiumdiploma in 1951 Franse taal- en letterkunde studeren.

Le mythe de Sisyphe van Albert Camus (1913-1960) was het eerste Franse boek van Smit. Dit werk viel samen met de opkomst van het existentialisme, waar Camus, haar favoriet onder de existentialisten, zich mee bezig hield.³⁴ Existentialisten geloven dat existentie voorafgaat aan essentie, dat het bestaan voorafgaat aan de kern ervan. De kern van de mens is dus niet op voorhand bepaald door de geschiedenis of de natuur. De mens is zelf verantwoordelijk voor de betekenis van zijn leven door middel van woorden en daden. Het existentialisme staat dan ook voor individuele vrijheid, verantwoordelijkheid en subjectiviteit. Ieder persoon is een uniek wezen, verantwoordelijk voor de eigen daden en het eigen lot. “Ik

³⁰ Vuijsje, *Joke Smit*, 77.

³¹ Ibidem, 355.

³² Ibidem, 85-86.

³³ Ibidem, 89.

³⁴ Ibidem, 77, 116.

heb grote bewondering voor mensen die werkelijk zonder uitgangspunt leven (Camus!), maar ik ben niet sterk genoeg om dat te kunnen”.³⁵ Aldus Joke Smit.

In de biografie komt duidelijk terug dat Smit zich haar hele leven heeft beziggehouden met het existentialisme. Ze was de vrouw die Gods almacht inruilde voor ‘de individuele verantwoordelijkheid’ van Camus. Hierdoor zadelde ze zichzelf op met nog meer plichten dan toen ze nog terecht kon bij de bevrijdende Jezus.

Met Simone de Beauvoir deelde Smit de mening dat meisjes niet als vrouw worden geboren, maar tot vrouw worden gemaakt.³⁶ Vuijsje merkt op dat ze naast de boeken van oma Koenderink, ook kennis had gemaakt met *Le deuxième sexe*, door de manier waarop zij haar huwelijk wilde inrichten. Ze wilde al een vrij huwelijk toen de seksuele revolutie nog niet in zicht was. De Beauvoir leek haar te inspireren, maar Smit zag in dat er meer moest gebeuren. Ze wilde meer dan een mening op schrift: “Ik besloot dat er een club moest komen, met een diepe zucht. [...] Simone de Beauvoir had het bij een boek gelaten en dat was niet genoeg geweest.”³⁷

Marcel Proust (1871-1922) stond bovenaan bij Smit. Vriendin Eva Wolff vertelt aan Vuijsje dat dit kwam vanwege zijn inzicht in sociologische processen. Hij had door wat er tussen mensen speelt en kan zich daar met ironie en mildheid in verplaatsen. Smit greep altijd terug op Proust als ze somber was.³⁸ Een van de voornaamste troostredenen die Proust haar bezorgde was dat niemand genoeg schijnt te nemen met het geluk dat hij bezit en dat je pas beseft wat je bezat als je het kwijt bent, schreef Smit in 1954 in haar dagboek.³⁹ De stukken van Proust waren een soort sprookjesland voor Smit. Veel mensen kwamen niet door *A la recherche du temps perdu* (1922) heen, maar Smit vond het rijk en vol liefde.⁴⁰ Hij was haar troostende raadgever. Vuijsje las zelf ook alle zeven delen van dit werk. Al lezend raakte ze er van overtuigd dat ze Smit als mens moeilijker had kunnen doorgronden als ze dit werk niet had gekend.⁴¹

³⁵ Fragment uit het dagboek van Joke Smit (1951), in Marja Vuijsje, *Joke Smit: Biografie van een feministe* (Amsterdam/Antwerpen, 2008), 87.

³⁶ Vuijsje, *Joke Smit*, 231.

³⁷ Fragment uit het dagboek van Joke Smit (1978), in Marja Vuijsje, *Joke Smit: Biografie van een feministe* (Amsterdam/Antwerpen, 2008), 206.

³⁸ Vuijsje, *Joke Smit*, 319-320.

³⁹ Ibidem, 123-124.

⁴⁰ Ibidem, 89.

⁴¹ Ibidem, 18.

2.1.2 Conclusie

Dat Smit zich liet inspireren door de literatuur is duidelijk zichtbaar. Vuijsje benoemt de interesse voor literatuur in iedere fase van het leven van Joke Smit. Het was voor haar een hulpmiddel in de zoektocht naar een levensbeschouwelijk fundament. In ‘Het onbehagen’ verwijst ze naar Simone de Beauvoir en in haar dagboeken spreekt ze geregeld over schrijvers als Camus, Proust en Sartre. Ook haar omgeving beaamt deze liefde.

Smit liet haar leven beïnvloeden door ideeën van het existentialisme, maar of er echt sprake is van toe-eigening wordt niet volledig duidelijk. Existentiële vragen kwamen namelijk vaker voor bij feministen, ook de Amerikaanse Betty Friedan en de Franse Evelyn Sullerot stelden de vraag: ‘Is dit alles?’⁴² Binnen het feminisme van Joke Smit was de kern van de vrouw al bepaald: ze is huisvrouw. Smit wilde zorgen dat vrouwen zelf verantwoordelijk werden voor de betekenis van hun leven. Met het existentialisme onderstreepte zij dat dit mogelijk was.

2.2 Hedy d’Ancona

In 1967 ontving ze een artikel van Constant Kool met de titel ‘Het onbehagen bij de vrouw’. Ze was er lyrisch over. Hedy d’Ancona (1937) was degene die dit vervolgens liet publiceren in *De Gids*. Ze kende Kool, de toenmalige partner van Joke Smit, uit haar werkomgeving. Smit zelf kende ze tot dan toe niet.⁴³ In 1968 besloten de twee vrouwen een club op te richten, de club die uit zou groeien tot de MVM.⁴⁴ Smit was de denker, D’Ancona was degene die alles naar buiten bracht. Vriendinnen werden ze nooit, maar Smit en D’Ancona hadden elkaar maatschappelijk hoog zitten. Ze wilden zich beide optimaal inzetten voor de vrouwenbelangen.⁴⁵

Journalist en politicoloog Leonoor Meijer rondt in 2012 een biografie over D’Ancona af. Vanuit haar politicologische achtergrond kijkt ze voornamelijk naar de politieke loopbaan van D’Ancona en zoomt ze weinig in op haar achtergrond als feminist. Ze behandelt slechts de kernthema’s uit het haar leven en heeft er voor gekozen om grote delen uit het leven van D’Ancona onbesproken te laten.

Hedwig d’Ancona werd op 1 oktober 1937 geboren te Den Haag. Haar ouders waren niet getrouwd. Als Joodse jongeman koos haar vader Elias ervoor te trouwen met een Joodse vrouw. De niet-Joodse Maaïke Opmeer stond er alleen voor. Op 7 februari 1945 stierf Elias, verzwakt en uitgeput in een werkkamp nabij Auschwitz. D’Ancona heeft haar vader hierdoor

⁴²Vuijsje, *Joke Smit*, 204.

⁴³ Leonoor Meijer, *Hedy: Feministe, politica, actievoerster* (Amsterdam/Antwerpen, 2012), 57.

⁴⁴ Ibidem, 206.

⁴⁵ Ibidem, 58.

nauwelijks gekend. Maaïke Opmeer (Map) vond later een nieuwe partner, maar ook hij kwam snel te overlijden.⁴⁶

Hedy d'Ancona studeerde sociale geografie en behaalde haar doctoraal, cum laude, in 1963. Tot 1975 bleef ze verbonden aan de universiteit als docent aan het Geografisch en Planologisch Instituut. Hiernaast werkte ze voor de VARA aan verschillende programma's en documentaires. Ze huiverde niet om nog meer hooi op haar vork te nemen: ze schreef artikelen en was te zien binnen allerlei acties.⁴⁷ Waar ze eerst actief was in het studentencabaret, werd D'Ancona later ook actief in de politiek. Jarenlang behoorde ze tot de top van de PvdA. Ze was lid van de Eerste Kamer en had zitting in het Europees Parlement. D'Ancona was in de periode 1981-1982 staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en van 1989 tot 1994 was ze minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

2.2.1 Familie

In de biografie wordt al snel duidelijk dat moeder Map een sleutelfiguur is in het leven van D'Ancona. Volgens Meijer is ze op veel gebieden een voorbeeld voor haar. Ze gaf haar dochter mee dat economische zelfstandigheid van cruciaal belang is voor iedere vrouw. De tegenslagen en hindernissen die Map op dat vlak in de maatschappij tegenkwam, vormen een krachtige inspiratiebron voor D'Ancona om te strijden voor verbetering van de sociaaleconomische positie en het zelfbeschikkingsrecht van iedere vrouw.⁴⁸ In maandblad *Opzij* zei ze in 1994 het volgende over haar moeder: "Ze heeft me niet het voorbeeld gegeven van een fantastische carrière, wel het voorbeeld van: kijk, iemand kan op zijn bordje krijgen waar-ie niet om heeft gevraagd. Niet klagen of zeuren, zo ben ik gepokt en gemazeld. Mijn moeder beschikte over een grote vitaliteit, een talent er 't beste van te maken."⁴⁹ In 1981 kwam haar moeder te overlijden, D'Ancona voelde zich wanhopig, Meijer beschrijft dat het voor haar voelde alsof het enige vaste anker in haar leven wegviel.⁵⁰

Binnen de PvdA merkte D'Ancona op dat de doelstellingen van de feministen omstreden waren. PvdA-vrouwen waren niet overtuigd van het nut van emancipatie. Voor de meeste leden van de PvdA was het prioriteit om Nederland sociaaleconomisch zodanig te veranderen dat iedere arbeider kostwinner kon zijn, zodat er financieel de ruimte was om de vrouw thuis voor de kinderen te laten zorgen. Op momenten dat D'Ancona sprak over

⁴⁶ Meijer, *Hedy*, 15-18.

⁴⁷ Ibidem, 44.

⁴⁸ Ibidem, 17.

⁴⁹ Hedy d'Ancona in *Opzij* (1994), in Leonoor Meijer, *Hedy: Feministe, politica, actievoerster* (Amsterdam/Antwerpen, 2012), 31.

⁵⁰ Meijer, *Hedy*, 93.

economische zelfstandigheid en het recht op werken, zag ze dat diverse vrouwelijke collegae het niet met haar eens waren.⁵¹ Zelfs politiek actieve vrouwen waren dus nog niet overtuigd van economische zelfstandigheid, terwijl D'Ancona dit al vroeg mee kreeg van haar moeder.

Volgens de vrienden van D'Ancona komen haar driftigheid en haar fanatisme over de asiel- en immigratieproblematiek voort uit het haar familiale banden, namelijk haar Joodse achtergrond. D'Ancona voelt hierbij een pure existentiebedreiging. Vanuit haar Joodse achtergrond kan zij het niet verdragen wanneer mensen voor een dichte deur komen te staan.⁵² Meijer vertelt dat moeder Map haar meegaf dat Duitsers niet deugen, de veroorzakers van de Tweede Wereldoorlog waren volgens haar de moordenaars van haar twee mannen. De afkeer die Map had voor de Duitsers gaf zij over op D'Ancona. Volgens Meijer had D'Ancona hierdoor in haar direct zakelijke omgeving ook moeite met Duitsers. Een naaste medewerker bij het Europees Parlement stelde dat het voor D'Ancona inderdaad moeilijk was om zaken te doen met de Duitsers, maar toch slaagde ze er in om dit goed uit te voeren.⁵³

2.2.2 Conclusie

Of Hedy d'Ancona voorbeelden uit het verleden had, wordt niet duidelijk uit de biografie van Leonoor Meijer. Dit zou kunnen liggen aan het feit dat Meijer de nadruk legt op de politieke carrière van D'Ancona en grote delen haar leven achterwege laat. Haar moeder Maaïke Opmeer was voor D'Ancona klaarblijkelijk een belangrijke inspiratiebron. In ieder hoofdstuk komt 'Map' aan bod. Ze inspireerde haar dochter om hard te werken en economisch onafhankelijk te zijn. In de politiek verdedigde D'Ancona jarenlang deze economische onafhankelijkheid voor vrouwen.

Interessant is de Joodse achtergrond van D'Ancona, welke haar inspireert om vluchtelingen uit alle streken een warm hart toe te dragen. Ze heeft haar vader nooit gekend en heeft geen Joodse opvoeding genoten. Toch voelt ze zich verbonden met het Joodse volk. D'Ancona vindt het vreselijk dat het Joodse volk herhaaldelijk moest vluchten. Ze eigende zich de geschiedenis van haar afkomst toe om haar ideeën over vluchtelingen extra kracht te geven.

⁵¹ Meijer, *Hedy*, 80.

⁵² *Ibidem*, 233.

⁵³ *Ibidem*, 135.

3. Katholieke voorvechtsters

Marga Klompé en Catharina Halkes kenden elkaar van het Katholiek Vrouwendispuut en hadden een vriendschappelijke relatie.⁵⁴ Het katholieke geloof speelde een grote rol in hun leven. Toch waren ze beide niet bang om kritiek te leveren op de kerk en om op te komen voor de vrouw. Ze waren katholieke voorvechtsters. Wat deden zij en aan wie namen zij een voorbeeld?

3.1 De grote vrouw

Marga Klompé werd geboren op 16 augustus 1912 te Arnhem. Als veelbelovende jongedame studeerde ze scheikunde aan de Utrechtse Rijksuniversiteit. Na haar kandidaatsexamen in 1932 begon ze al met het doceren van scheikunde. Ze moest geld verdienen omdat haar vader ernstig ziek was. Haar doctoraal behaalde ze in 1937 en ze promoveerde vervolgens in 1941. In 1945 werd ze lid van de Nederlandse Volksbeweging (NVB) en uiteindelijk koos ze voor een lidmaatschap bij de Katholieke Volkspartij (KVP). Ze was hiernaast ook vicepresident van de Vrouwelijke Vrijwilligers en medegroundlegger van het R.K. Vrouwendispuut. Het Nederlands Vrouwencomité vroeg haar in 1947 op basis van haar werkzaamheden om lid te worden van de Nederlandse delegatie bij de Algemene Vergadering van de Naties. Deze activiteit maakte indruk op KVP-prominenten. Ze wisten haar in 1948 op de lijst voor de Tweede Kamerverkiezingen te krijgen.⁵⁵

In 1956 werd Dr. Marga Klompé als eerste vrouw tot minister benoemd en in 1967 had zij zelfs de eerste vrouwelijke minister-president kunnen worden. Ze is vooral bekend vanwege de Algemene Bijstandswet uit 1963, een sluitstuk van de Nederlandse verzorgingsstaat.⁵⁶ In 1971, toen zij zich terug wilde trekken uit de actieve politiek, werd ze benoemd tot Minister van Staat. Vanaf dit moment verplaatste ze een groot deel van haar activiteiten naar de katholieke kerk. Ze oefende op de terreinen die haar interesseerde een groot aantal hoge lekenfuncties uit, dikwijls in commissieverband.⁵⁷

Klompé had een reputatie van een progressieve katholieke politica, een grote vrouw. Het overtreffen van haar politieke carrière was en is voor weinig Nederlandse vrouwen

⁵⁴ Gerard Mostert, *Marga Klompé (1912-1986): Een biografie* (Amsterdam, 2011), 509.

⁵⁵ Mieke Aerts, *De politiek van de katholieke vrouwenemancipatie: Van Marga Klompé tot Jacqueline Hillen* (Amsterdam, 1994), 23-24.

⁵⁶ *Ibidem*, 21.

⁵⁷ *Ibidem*, 25.

weggelegd.⁵⁸ Marga Klompé heeft haar sporen verdiend en is tot op de dag van vandaag niet weg te denken uit politiek en katholiek Nederland.

Historica Anneke Linders begon met een biografie over de eerste vrouwelijke Minister van Nederland. Linders werd echter ziek in 2005 en kon het niet afmaken. Na haar overlijden pakte haar echtgenoot Gerard Mostert (1941) de draad op. In 2008 werd het onderzoek omgezet in een promotieproject welke hij in 2011 afrondde. Mostert is van beroep geen historicus, hij studeerde theologie, Nederlands en ‘Uitvoerend musicus koördirectie’ aan het conservatorium in Groningen. Hier heeft hij ook lesgegeven.⁵⁹

Mostert bespreekt niet alleen de politieke loopbaan van Klompé, hij beschrijft tevens aan welke voorwaarden een vrouw moest voldoen om zo’n succesvolle politieke carrière op te bouwen. Hij behandelt ook hoe het vrouw-zijn van Klompé meespeelde in haar publieke werken. Hij constateert dat Klompé geen strijdende feminist was. Ze hield zich als politica niet actief bezig met vrouwenbelangen en -rechten, maar ze toonde zich wel zeer betrokken bij de positie van de vrouw binnen de katholieke kerk.⁶⁰ Toch wordt ze in deze scriptie behandeld, ze streefde namelijk gedurende haar hele loopbaan naar gelijke rechten en een grotere maatschappelijke rol voor vrouwen. Ze liet Nederland zien dat vrouwen niet onderdeden aan mannen.

3.1.1 Een sterke moeder

Wat ten eerste opvalt in de biografie van Mostert is de beschrijving van moeder Maria Klompé. Ze was de baas in huis en drukte stevig een stempel op haar kinderen.⁶¹ Vader Jan Klompé werd psychisch ziek en dus moest Maria het gezin draaiende houden.

Moeder en dochter waren uit hetzelfde hout gesneden: ze lieten niet met zich sullen. Mostert stelt dat moeder Maria Klompé een rolmodel voor haar was.⁶² Ze hadden volgens Mostert hetzelfde organisatorisch talent, dezelfde kritische instelling, waren zelfverzekerd, oprecht en konden praktisch optreden.⁶³ Marga Klompé was altijd zeer aanwezig door haar gedrag en haar flinke gestalte. Ze deed niet onder aan de mannen binnen haar vakgebied. Organiseren en leidinggeven waren twee talenten van Klompé. Mostert stelt dat dit genetische sporen waren van moeder Klompé.⁶⁴

⁵⁸ Aerts, *De politiek van de katholieke vrouwenemancipatie*, 21.

⁵⁹ ‘Marga Klompé (1912-1986), een biografie’ (20-10-2011) <[http://www.ru.nl/@827881/marga-klompe-\(1912/>](http://www.ru.nl/@827881/marga-klompe-(1912/>) [geraadpleegd 07-07-2016].

⁶⁰ Mostert, *Marga Klompé*, 445.

⁶¹ Ibidem, 90.

⁶² Ibidem, 525.

⁶³ Ibidem, 54.

⁶⁴ Ibidem, 320.

3.1.2 Heilige voorbeelden

In het laatste deel van zijn werk wijdt Mostert een aparte paragraaf aan de voorbeeldvrouwen van Klompé. Hij noemt de Spaanse Theresia van Ávila (1515-1582) en de Italiaanse Catharina van Siena (1347-1380).⁶⁵

Theresia van Ávila kreeg na een ernstige ziekte te maken met visioenen. Ondanks haar gebrekkige gezondheid werd ze een vrouw met grote economische en juridische kennis. Deze gebruikte ze om de karmelietenkloosters te hervormen. Ze was zo zelfverzekerd dat ze zich als vrouw en non bewoog als man, wat haar biograaf Francisco de Ribera ook over haar schreef. Volgens Mostert zag Klompé in haar een model voor een energiek leven van de geest. Marga Klompé had veel bewondering voor haar.⁶⁶ Tevens komt in het boek van Mostert telkens de ‘mannelijke’ zelfverzekerdheid van Klompé terug. Klompé wenste uitsluitend beoordeeld te worden op haar capaciteiten, gender mocht geen rol spelen.⁶⁷ Haar capaciteiten waren vaak hoger dan die van haar mannelijke collegae.

Catharina van Siena wilde het liefst als pater gaan prediken voor het volk, maar werd een overtuigd dominicanes. Een van haar diepste inzichten was dat ze bad om medelijden met de wereld. Ze gebruikte haar mystieke ervaringen om volhardend tussen strijdende partijen te bemiddelen en vrede te stichten. Ze sprak en schreef in heldere, directe taal en sprak haar kritiek tegenover de geestelijkheid uit, zonder hun respect te verliezen. Catharina van Siena werd in 1461 heilig verklaard. Mostert ziet duidelijke overeenkomsten met Klompé: “Een sterke persoonlijkheid, het ‘mannelijke’ optreden, de wens pastoor te worden, de omgang met hooggeplaatsten”.⁶⁸ Klompé scheen daarnaast ook mystieke ervaringen te hebben, maar net als bij Catharina van Siena waren het ervaringen die haar als individu niet afsloten van het volk. Catharina Van Siena maakte Klompé duidelijk dat geestelijke verdieping voor alles moest gaan om een volkomen instrument te kunnen zijn. Alleen op die manier kon Klompé het goed doen in de politiek.⁶⁹

In 1984 schreef Marga Klompé een stuk met de naam ‘Loyale oppositie’. Hierin uitte ze kritiek op onderdelen van het pastorale beleid. In een vraaggesprek over dit artikel verkondigde ze dat Catharina van Siena hiervoor haar voorbeeld was. Ook zij maakte namelijk geen geheim van haar kritiek op de hoge geestelijkheid in de veertiende eeuw.⁷⁰

⁶⁵ Mostert, *Marga Klompé*, 441.

⁶⁶ *Ibidem*, 442.

⁶⁷ *Ibidem*, 15.

⁶⁸ *Ibidem*, 442.

⁶⁹ *Ibidem*, 441-443.

⁷⁰ *Ibidem*, 505.

De filosofe, mystica en sociaal activiste Simone Weil (1909-1943) was ook belangrijk voor Klompé. Vanaf augustus 1948 schreef Klompé stukken van Weil over in haar dagboek. Mostert wijdt niet uit over waarom Klompé haar bewonderde. Wat naar voren komt uit de overgeschreven stukken van Klompé, is de grote waarde die ze hechtte aan het ‘niets’ worden. Dat ze leeg kon geraken, zodat de ziel van God vervuld kon raken.⁷¹

3.1.3 Conclusie

Zowel Catharina van Siena als Theresia van Ávila waren aanwezig in het eucharistisch gebed van haar uitvaart in 1986.⁷² Marga Klompé maakte dan ook geen geheim van haar voorbeeldvrouwen. De ideeën van deze heilige vrouwen zie je terug in het handelen van Klompé. Hier kwam ze zelf ook voor uit. Het waren vrouwen die geloof en mystieke ervaringen gebruikten om zich sterker in te kunnen zetten voor het volk, wat Marga Klompé ook deed. Catharina van Siena, Theresia van Ávila en Marga Klompé wilden de positie van de vrouw binnen de kerk verbeteren en hadden hierdoor kritiek op de kerkelijke instantie. Alle drie de vrouwen waren niet bang dit te uiten. Dit deden ze op een goede manier, de kerk bleef hen respecteren.

Moeder Maria lijkt ook een inspiratiebron te zijn voor Marga Klompé. Gerard Mostert stelt dat dit tevens te maken zou hebben met haar genen. Hij stelt in zijn sluitstuk: “Marga Klompé droeg genetisch duidelijk de sporen van haar moeder, die daardoor bijzonder effectief en waarschijnlijk zeer onontkoombaar rolmodel voor haar kon zijn”.⁷³ Of Klompé de ideeën van haar moeder toe-eigende of dat het in haar genen zat, is moeilijk te zeggen.

3.2 Catharina Halkes

Catharina Joanna Maria Halkes (Tine) werd geboren te Vlaardingen op 2 juli 1920. Al op jonge leeftijd werd Tine Halkes actief in het verenigingsleven. Zo richtte ze tijdens de oorlog de ‘Katholieke Kring’ op, een culturele kring voor katholieke Vlaardingers.⁷⁴ Later was ze ook betrokken bij de ‘Katholieke Actie’, de enige katholieke organisatievorm die de Duitsers toeliepen.⁷⁵ Na de oorlog ging Tine Halkes Nederlands studeren in Leiden. Ze studeerde af, trouwde en vertrok naar Breda, waar haar leven in het teken ging staan van het Katholiek Vrouwengilde.⁷⁶ Na een docentschap en diverse andere functies, waaronder voorzitter van het

⁷¹ Mostert, *Marga Klompé*, 445-446.

⁷² Ibidem, 523.

⁷³ Ibidem, 525.

⁷⁴ Marjet Derks en Annelies van Heijst, *Catharina Halkes: 'Ik verwacht iets groots' levenswerk van een feministisch theologe, 1920-2011* (Nijmegen, 2016), 75.

⁷⁵ Ibidem, 91.

⁷⁶ Ibidem, 116.

Katholiek Vrouwendispuut, kwam Halkes terecht bij de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar ze zich vanaf 1972 verdiepte in de feministische theologie. In 1977 richtte de ‘eerste moderne kerkmoeder’ hier het project Feminisme en Christendom op. Hiermee ontving ze in Nijmegen een vaste onderzoeksplaats. Vanaf 1983 zat Tine Halkes op de eerste leerstoel Feminisme en Christendom van West-Europa. Op 21 april 2011 overleed ze in haar woonplaats Nijmegen. De feministisch theologe heeft vele publicaties op haar naam staan en vertoonde zich dikwijls in de openbaarheid, ook in het buitenland.⁷⁷

Historica Marjet Derks (Radboud Universiteit) en theologe Annelies van Heijst (Tilburg University) werden door Halkes zelf benaderd om haar biografie te schrijven. Ze wenste namelijk een boek van academisch niveau. Om wetenschappelijk onafhankelijk te blijven, reageerde het koppel afhoudend. Pas toen Halkes in 2010 vrijheid van onderzoek toezegde, begonnen ze met de biografie. Materiaal was er in overvloed. Halkes bewaarde vanaf de jaren vijftig alles wat zij schreef, wat over haar geschreven werd en wat ze kreeg. Anno 2015 besloeg het archief ‘Halkes’ in het Katholiek Documentatie Centrum zo’n vijftien meter.⁷⁸

Halkes wilde een spoor achterlaten en mensen inspireren. Maar waar haalde deze uitgesproken vrouw zelf haar inspiratie vandaan?

3.2.1 Louis Rogier

In 1942 ging Halkes privélessen Nederlandse handelscorrespondentie volgen bij Louis Rogier (1894-1974). Halkes bleek tegen hem op te kijken. Hij inspireerde haar op het gebied van geleerdheid, culturele en levensbeschouwelijke interesse, en in kritische zin. Ze omschreef hem als ‘een identificatiefiguur’ en samen spraken ze uren over literatuur, de kerk en religie. Halkes koos uiteindelijk onder zijn invloed voor de studie Nederlands.⁷⁹

Derks en Van Heijst beschrijven dat Halkes zich door de omgang met Rogier ontwikkelde op het gebied van affectie, theologie en intellect. Hij gaf haar een nieuwe kijk op het gebied van geloof en kerk mee. Ze kreeg een nieuwe, kritische instelling. Hierdoor verlangde ze er naar om zich wetenschappelijk te ontwikkelen en om bij te dragen aan het vernieuwen van de heersende denkbeelden in kerk en maatschappij.⁸⁰ Haar relatie met Rogier versterkte het gevoel niet zo gebonden te zijn aan de kerkelijke moraal. Ze nam publiekelijk afstand van de kerkelijke leer over anticonceptie en seksualiteit.⁸¹

⁷⁷ Els Kloek, *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (Nijmegen, 2013), 1438-1439.

⁷⁸ Derks en van Heijst, *Catharina Halkes*, 11-12.

⁷⁹ Ibidem, 85, 95.

⁸⁰ Ibidem, 93-95.

⁸¹ Ibidem, 182.

Evenals Rogier verwierf Halkes een eredoctoraat zonder te zijn gepromoveerd. Ze werd, net als hij, op eigen aandringen hoogleraar op een ander vakgebied dan waarop ze was afgestudeerd. Volgens Derks en Van Heijst zou het logisch zijn dat Halkes tevens haar carrièreverloop aan hem heeft gespiegeld.⁸²

3.2.2 Catharina van Siena

Wat Rogier tevens deed, was Halkes introduceren aan Catharina van Siena. Sindsdien was zij voor Halkes een andere bron van inspiratie. Derks en Van Heijst schrijven dat ze zich heel haar leven spiegelde aan Catharina van Siena's geleerdheid, geloof en volhardende optreden.⁸³ Halkes beschouwde haar als een patrones, een beschermheilige.⁸⁴ Dit was voor niemand een geheim, ze praatte er openlijk over.⁸⁵ Tine Halkes zei zelf dat ze iets wilde nalaten, zowel in navolging van haar vader als in navolging van Catharina van Siena.⁸⁶

Catharina van Siena speelde een grote rol in het leven van Halkes, dat blijkt wel uit de aparte paragraaf die Derks en Van Heijst wijden aan de vrouwelijke heilige. Ze schrijven dat Halkes zich identificeerde met Catharina. Halkes zag een analogie met de volkomen gehoorzaamheid aan de stem van God. Ze herkende zich in Catharina's vurige houding en haar aversie tegen middelmatigheid. Beide hadden ze een roepingsbesef. Halkes legitimeerde haar kritiek op de kerk door te stellen dat het haar roeping was, net zoals Catharina van Siena dit zei.⁸⁷ Ze bleef rechtvereind staan in een wereld waarin 'alles man' was.⁸⁸ Net als Catharina trotseerde Halkes hoge kerkleiders. Ze had geen angst voor kerkelijke machthebbers, net als haar patrones, die zelfs de paus publiekelijk terechtwees.⁸⁹

Derks en Van Heijst stellen dat Halkes de elementen uit Catharina van Siena's levensverhaal gebruikte om haar rol buiten de privésfeer te legitimeren. Zo omschreef Halkes haar als iemand die – net als zijzelf – veel brieven schreef, veel reisde en veel interventies deed om de kerkelijke instantie te doen veranderen.⁹⁰ Halkes wilde net als zij een prestigieuze vrouw zijn met een profetische grootsheid, een eenling die het opnam voor de massa, en die hen dapper

⁸² Derks en van Heijst, *Catharina Halkes*, 89.

⁸³ Ibidem, 85-86.

⁸⁴ Ibidem, 93.

⁸⁵ Ibidem, 290.

⁸⁶ Ibidem, 314.

⁸⁷ Ibidem, 508.

⁸⁸ Ibidem, 322.

⁸⁹ Ibidem, 438.

⁹⁰ Ibidem, 508.

de weg wees naar een nieuwe toekomst.⁹¹ De verwijzingen naar Catharina van Siena en het geroepen zijn rechtvaardigde de publieke rol die ze wilde spelen.⁹²

3.2.3 Conclusie

In de biografie van Marjet Derks en Annelies van Heijst wordt veel gesproken over waar Tine Halkes haar inspiratie vandaan haalde. De duidelijkste identificatiefiguren van Halkes bleken Louis Rogier en Catharina van Siena. Halkes noemde zelf Rogier als haar identificatiefiguur. Door zijn toedoen ontwikkelde ze zich op diverse vlakken. Dat hij een man was, maakt het interessant: Halkes wilde - net zoals mannen - publiekelijk van zich laten horen.

In tegenstelling tot de andere biografen uit dit onderzoek, gaan Derks en Van Heijst meer in op hoe het gebruik van identificatiefiguren doorwerkte. Volgens het koppel gebruikte Halkes het levensverhaal van Catharina van Siena om de publieke rol die ze speelde te legitimeren. Of dit het effect gaf wat Halkes voor ogen had, is niet duidelijk.

Tine Halkes eigente zich overduidelijk elementen uit het leven van Catharina van Siena toe om haar eigen acties te legitimeren. Ze wilde dan ook de boeken in als de Catharina van Siena van de twintigste eeuw.⁹³

⁹¹ Derks en van Heijst, *Catharina Halkes*, 531.

⁹² *Ibidem*, 508.

⁹³ *Ibidem*, 531.

4. Neelie Kroes, een machtig politica

“Neelie Kroes wordt 75 en aanvaardt doodleuk twee nieuwe functies. Voorbeeldvrouw.”⁹⁴ Dit was de titel van een artikel van de Elsevier op 28 juni 2016. Kroes houdt de gemoederen nog steeds bezig en blijft aan de top. Ze werd geboren te Rotterdam op 19 juli 1941 als dochter van een transportondernemer. Ze groeide op in een traditioneel gezin, hervormd en sterk calvinistisch.⁹⁵ In 1958 ging Kroes studeren aan de Nederlandse Economische Hogeschool in Delfshaven. Te midden van zo’n vierhonderd jongens begon ze met slechts zes andere meisjes aan de studie economie.⁹⁶ Na haar afstuderen ging ze voor dezelfde hogeschool werken, als wetenschappelijk medewerker vervoerseconomie.⁹⁷ Ze kreeg een nevenfunctie bij de Kamer van Koophandel en werd Rotterdams gemeenteraadslid.⁹⁸ In 1971 belandde Kroes op de VVD-verkiezingslijst en maakte ze haar entree in het parlement.⁹⁹ Kroes werd in 2004 benoemd als Europees Commissaris namens Nederland. Tot 2010 was ze belast met de portefeuille Mededinging en van 2010 tot 2014 hield ze zich bezig met de Digitale Agenda. Door haar werk en optreden, wordt Kroes gezien als een zeer machtige vrouw.

Journalist en historica Alies Pegtel (1969) waagde zich aan een biografie over de machtige Neelie Kroes. Tijdens haar onderzoek ontdekte ze dat Kroes zelden tot nooit achteromkijkt. Het verleden zet ze van zich af, zowel op zakelijk als op persoonlijk vlak. Volgens Pegtel staat het verleden haar in de weg bij het leven in het heden, wat voor Kroes prioriteit heeft. Kroes heeft medewerking verleend aan de biografie en een aantal keer gesproken met Pegtel, maar het is niet volledig op haar woorden gebaseerd. Ze gaf toestemming om Pegtel met een aantal intimi te laten praten, zoals haar zoon, haar broer en haar vriendin Sylvia Tóth. Pegtel probeert Kroes’ leven en werk in de context van de vrouwengeschiedenis te plaatsen, waarin zij zelf veel heeft bijgedragen.

4.1 *Steely Neelie*

In haar jongere jaren ervoer Neelie Kroes dat vrouw-zijn haar alleen maar voordelen opleverde. Kroes verkondigde dat het zelfs functies opleverde. Als ze iets niet voor elkaar kreeg, zette ze

⁹⁴ René van Rijkevorsel, ‘Neelie Kroes wordt 75 en aanvaardt doodleuk twee nieuwe functies. Voorbeeldvrouw.’ *Elsevier* (28-06-2016) <<http://www.elsevier.nl/opinie/opinie/2016/06/neelie-kroes-wordt-75-en-aanvaardt-doodleuk-twee-nieuwe-functies-voorbeeldvrouw-2824799W/>> [geraadpleegd 06-07-2016].

⁹⁵ Alies Pegtel, *Neelie: Brave meisjes schrijven zelden geschiedenis* (Amsterdam, 2014), 17-18.

⁹⁶ *Ibidem*, 39-40.

⁹⁷ *Ibidem*, 59.

⁹⁸ *Ibidem*, 71.

⁹⁹ *Ibidem*, 76-77.

haar vrouw-zijn in op zakelijk vlak. Ze ging dan bijvoorbeeld eten met de man van wie ze iets nodig had.¹⁰⁰

Als moeder van een tweejarige peuter was Kroes in 1971 in de Tweede Kamer een uitzondering.¹⁰¹ Pegtel beschrijft een ander soort vrouw als de eerdere vrouwen uit dit onderzoek. Ze beschrijft een vrouw die minder obstakels zag en minder in de slachtofferrol wilde treden. Feministische activiteiten gingen dan ook langs Neelie Kroes heen.¹⁰² “Feministen die de samenleving willen veranderen zodat ze meer kansen krijgen, wat een onzin. Je hebt zelf alle mogelijkheden om uit te maken hoe je wilt leven”¹⁰³, sprak ze tegen *Vrij Nederland* in oktober 1979.

Kroes deed niet mee aan actierepertoires en ze schreef geen stukken over de onderdrukking van de vrouw. Ze nam een zichtbare plaats in tussen de mannen op het publieke toneel. Ze viel op. Ze brak met de gangbare code dat een vrouw alleen macht uit mag oefenen als ze onzichtbaar opging in een gezelschap vol mannen. Anders dan Marga Klompé weigerde ze haar vrouwelijkheid opzij te schuiven. Wat Kroes wel vurig deed, was het onderstrepen van de noodzaak voor vrouwen om financieel onafhankelijk te zijn.¹⁰⁴

Pegtel stelde Kroes de vraag wie Neelie Kroes bewondert. Ze noemde Rita Levi-Montalcini (1909-2012). Deze Italiaanse neurologe ontving in 1986 de Nobelprijs voor geneeskunde en werd in 2001 benoemd tot senator voor het leven. Ze was de oudste actieve politica ter wereld.¹⁰⁵ In de biografie wordt Levi-Montalcini nergens meer benoemd, maar ik zie wel gelijkenissen. Neelie Kroes is nu 75 en heeft weer twee nieuwe functies aangenomen. Ze zal hard blijven werken tot ze echt niet meer kan, net als Rita Levi-Montalcini.

4.2 Conclusie

Na de analyse van de biografie van Pegtel, lijkt Neelie Kroes een uit duizenden. Ze lijkt anders dan de voorgaande vier vrouwen, ze lijkt haar eigen plan te trekken zonder aan iemand een voorbeeld te willen nemen. Kroes wil alleen vooruit kijken en niet naar het verleden. Ze gebruikt haar vrouw-zijn en daar heeft ze geen moeite mee. Ze lijkt haar machtige posities niet te willen legitimeren, zoals de andere vrouwen uit dit stuk wel deden.

¹⁰⁰ Pegtel, *Neelie*, 75-76.

¹⁰¹ Ibidem, 80.

¹⁰² Ibidem, 67.

¹⁰³ Ibidem, 142.

¹⁰⁴ Ibidem, 277, 280.

¹⁰⁵ Ibidem, 390.

Volgens Pegtel is Kroes een persoon waar je niet heel dichtbij komt. Ze is vriendelijk tegen iedereen, maar houdt afstand tot mensen.¹⁰⁶ Dit is waarschijnlijk ook de reden dat we zo weinig te weten komen over de identificatiefiguren van Neelie Kroes: ze wil niet dat we dit weten.

¹⁰⁶ Pegtel, *Neelie*, 253.

Conclusie

De vrouwen die in deze scriptie zijn besproken, hadden het in hun functies moeilijk. Hun leven in de publieke ruimte week sterk af van hun seksegenotes die in de beschutting van hun huishoudens zorgden voor hun gezin. Dit leven moest daarom worden gelegitimeerd.

Wie of wat inspireerde Smit, D’Ancona, Klompé, Halkes en Kroes om zich te onderscheiden van de ‘gewone vrouw’? Gebruikten zij teksten, mensen of ideeën voor een bijzonder doel, bijvoorbeeld de legitimatie van een functie? Eigenden zij zich iets toe van deze inspiratiebronnen?

Volgens de auteurs van de biografieën werden deze vrouwen inderdaad geïnspireerd door objecten en personen. Hoewel niet altijd even duidelijk is of er sprake was van toe-eigening, is met deze conclusie mijn hypothese bevestigd. In het merendeel van de geanalyseerde biografieën lag de nadruk vooral op de (politieke) loopbaan van de vrouwen. Hierdoor werd het lastig om hen op persoonlijk vlak te onderzoeken en te zien wat nou echt hun drijfveren waren.

Wat ten eerste opviel in de biografieën was de rol van de familie. Vrijwel alle vrouwen in deze scriptie bleken te zijn opgegroeid met een moeder die er alleen voor stond. Een aantal van deze moeders drukte hun dochters op het hart financieel onafhankelijk te worden of spoorde aan tot studeren. Leonoor Meijer stelt dat Maaïke Opmeer haar dochter Hedy d’Ancona al vroeg in haar jeugd inspireerde om hard te werken en economisch onafhankelijk te zijn. In de politiek verdedigde D’Ancona deze economische onafhankelijkheid vervolgens jarenlang. De rol van de moeder is in mijn opinie echter problematisch. Mogen we hier wel spreken van toe-eigening of heeft dit gewoonweg met opvoeding te maken?

Bij D’Ancona en Halkes is duidelijk sprake van toe-eigening. Ondanks dat D’Ancona nooit enige Joodse opvoeding heeft genoten, voelt zij zich verbonden met dit volk. Ze gebruikt de Joodse diaspora om haar standpunten over vluchtelingen te onderstrepen. Halkes legitimeerde haar aanwezigheid in het publieke terrein door middel van eigenschappen van Catharina van Siena toe te eigenen.

Ik verwacht dat wanneer we op een andere manier inzoomen op één van deze vrouwen, we meer achter de rol van identificatiefiguren komen. Primair bronnenmateriaal zal hiertoe helpen. De biografieën zijn namelijk een constructie van een persoon. De schrijvers hebben een bepaalde visie. Sommige van deze vrouwen kwamen openlijk uit voor hun identificatiefiguren, er moet dan meer over te vinden zijn dan wat de biografen behandelen. Het begrip toe-eigening

zal daarnaast geproblematiseerd moeten worden, want zult nooit zeker weten of iemand zich iets heeft toegeëigend.

Hopelijk vormen deze vrouwen weer een inspiratiebron voor andere generaties vrouwen. Er is ook in Nederland nog veel te doen op het gebied van emancipatie. Laten we hun werk voortzetten.

Bibliografie

- Aerts, Mieke, *De politiek van de katholieke vrouwenemancipatie: Van Marga Klompé tot Jacqueline Hillen* (Amsterdam, 1994).
- Bogers, Irma, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?: De geschiedenis van Dolle Mina* (Nijmegen, 1983).
- Bolwijn, Marjan, 'Planbureau: mannen leiden relaxter bestaan dan vrouwen', *Volkskrant* (08-03-2016) <<http://www.volkskrant.nl/binnenland/planbureau-mannen-leiden-relaxter-bestaan-dan-vrouwen~a4258755/>> [geraadpleegd 05-06-2016].
- Costera Meijer, Irena, *Het persoonlijke wordt politiek: Feministische bewustwording in Nederland 1965-1980* (Amsterdam, 1996).
- Derks, Marjet en Annelies van Heijst, *Catharina Halkes: 'Ik verwacht iets groots' levenswerk van een feministisch theologe, 1920-2011* (Nijmegen, 2016).
- Dresen, Grietje en Annelies van Heijst (red.), *Een sterke vrouw...?: Over het zoeken van vrouwen naar religieuze identificatiefiguren* (Amersfoort, 1984).
- Frijhoff, Willem, 'Toeëigening: van bezitsdrang naar betekenisgeving', *Trajecta: Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden* 6:2 (1992), 99-118.
- Kennedy, James, *Nieuw Babylon in aanbouw* (Amsterdam, 1995).
- Klein, Marian van der en Saskia Wieringa (red.), *Alles kon anders: Protestrepertoires in Nederland, 1965-2005* (Amsterdam, 2006).
- Kloek, Els, *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (Nijmegen, 2013).
- Loo, Vilan de, *De vrouw beslist: De tweede feministische golf in Nederland* (Wormer, 2005).
- Meijer, Leonoor, *Hedy: Feministe, politica, actievoerster* (Amsterdam/Antwerpen, 2012).
- Meulenbelt, Anja, *De schaamte voorbij* (Amsterdam, 1977).
- Mostert, Gerard, *Marga Klompé (1912-1986): Een biografie* (Amsterdam, 2011).
- Onbekend, 'Marga Klompé (1912-1986), een biografie' (20-10-2011) <[http://www.ru.nl/@827881/marga-klompe-\(1912-1986\)](http://www.ru.nl/@827881/marga-klompe-(1912-1986))> [geraadpleegd 07-07-2016].
- Pegtel, Alies, *Neelie: Brave meisjes schrijven zelden geschiedenis* (Amsterdam, 2014).
- Righart, Hans, *De eindeloze jaren 60: Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam/Antwerpen, 1995).
- Vuijsje, Marja, *Joke Smit, biografie van een feministe* (Amsterdam, 2008).
- Rijckevorsel, René van 'Neelie Kroes wordt 75 en aanvaardt doodleuk twee nieuwe functies. Voorbeeldvrouw.' *Elsevier* (28-06-2016) <<http://www.elsevier.nl/opinie/opinie/2016/06/neelie-kroes-wordt-75-en-aanvaardt>>

[-doodleuk-twee-nieuwe-functies-voorbeeldvrouw-2824799W/](#) > [geraadpleegd 06-07-2016].